

G. T. Kõige rusuvam mulje toimunust oli see, kuidas Teie üle kohut peeti. Ehk alustaksimegi kohtust ja kohtunikest. Mulle näib, et Venemaal on tänaseks kätte jõudnud aeg, kus inimene vastutab isiklikult oma tegude eest. Igaühel on võimalik valida, kas olla osaline nurjatuses või mitte. Suure Terrori ajal vorpised kohtunik ja prokurör just nagu konveierilindil süüdimõistvaid otsuseid, sest kartsid iseenda elu pärast. Kui Brežnevi ajal jäeti mõni teisitimõtleja süüdi mõistmata, riskisid kohtumõistjad sellega, et neid endid võidi türmi või siis hullumajja pista. Praegu on mängus üksnes karjäär. Võib lihtsalt talaari seljast võtta ja minna advokatuuri. Niisiis pole võimalik enam nii dramaatiline ning seega pole ka alatust võimalik mil-

legagi õigustada. Jukose kohtuasi oli kõige häbiväärsem lehekülj postsovetliku kohtu ajaloos. Pole kahtlust, et see juhtum leiab koha ajalooõpikuis. Õpikuisse satuvad nii süüdimõistetute nimed kui ka „priimusõpilased” kohtunike ja prokuröride tsunftist, nii on juba juhtunud unustamatu kohtunik Saveljevaga, kes tembeldas suliks ja muidusõojaks Jossif Brodski. Mida arvate Teie täidesaatjatest, kes teostasid juurdlust, esitasid süüdistuse ja langetasid kohtuotsuse? Viibisin ise Teie protsessil, samuti Aleksanjani protsessil, ja jälgin tähelepanelikult nende tegelaste näoilmet. Mind huvitab, mis toimub nende hinges? Minu jaoks on mõistatus, miks ei mõtle nad selle peale, et ei möödu kuigi palju aega, ja nende oma lapsed hakkavad neid häbenema. Kes ikkagi on need sihukesed erilised inimesed, ja kuidas on nad endale elus koha leidnud?

M. H. Kui tuleb jutuks, kuidas on Venemaa pärast nõukogude aega muutunud, siis mõtlen ma kohtule. Küllap kõlab see totralt, aga kohtupidamine sai minu jaoks võimaluseks näha oma kolleege, oma kaaskodanikke, ja neid ümber hinnata. Soovite kuulda, mida ma arvan prokurör Šohhinist, või kohtunik Kolesnikovast? Need on tühised ametnikud, kes ise poleks eluilmas säärast protsessi lavastanud, kui süüdistatavate vastu poleks kogutud nii palju kompromiteerivat materjali. Novaja Gazeta kirjutas Kolesnikova kohta, et teda sidus käsist-jalust kaebus, mis lebas ilma vastuseta Peaprokuratuuris, ja seda terve protsessi vältel. Analoogilise kaebuse põhjal said tema kolleegid kumbki kaksteist aastat (korteriküsimus). Pole minu asi olla kohtumõistja küsimuses, mil määral see jutt tõele vastab, aga usutavasti teadis Kolesnikova paremini kui mina, et tõel pole niisuguses olukorras mingit tähtsust. Mis puudutab Šohhinit, siis on ka tema probleemid mõistetavad. See, et ta otsustas ülemuste sõna kuulata ja kohtuprotsessil loominguliselt luisata (mida ma ka seal deklareerisin), on eksisteeriva ringkäendussüsteemi paratama-

tu tagajärg. Praegu on hakatud seda süsteemi tasapisi murendama ning prokuratuuri süsteemis leidub juba palju inimesi, kes tahaksid olla sõltumatud ja kes tänu oma haridusele, autoriteedile ja kompromiteeriva materjali puudumisele võiksid sõltumatud ka olla. Neid on palju, aga mitte kõik pole säärased. Praegune nomenklatuur püsib ametis tänu kompromiteeriva materjali olemasolule – seega tänu võimalusele tõrkuja hävitada. On see siis hea? Muidugi on see tülgestav. Ametiredelit mööda ronivad üles kõige määritumad, kes peegeldavad „alla” ja levitavad kodanike seas oma väärdunud moraalseid põhimõtteid. Ent mida neist ikka rääkida? Viletsad ja õnnetud inimesed, kes ükskord vanaks saades kardavad surra.

Mind ennast rabas kohtus miski muu. Süüdistus kuulas üle rohkem kui poolteisttuhat inimest. Paljusid ähvardati, et neist võidakse teha süüalused (mõnega nõnda juhtuski). Kohtu ette kutsumiseks valiti neist välja veidi üle kaheksakümne. Ja need inimesed, kes igati põhjendatult kartsid oma tulevase saatuse pärast, ei võtnud endale pattu hingele. Mitte ükski neist – kordan, mitte ükski – ei andnud tunnistusi minu ja Platoni vastu. Aga mõned koguni sõandasid välja astuda meie kaitseks. Need olid süüdistuse tunnistajad, kes olid valitud välja inimeste hulgast, kes oleksid võinud leida, et me olime neile liiga teinud. Paratamatult tulevad kohe meelde Apatiidi endine direktor Anatoli Pozdnjakov, Murmanski oblasti endine kuberner Jevgeni Komarov, ja veel paljud, kümned inimesed, kes vaatamata tugevale survele keeldusid minemast oma südametunnistuse vastu. Olgu muide mainitud, et nende seas oli ka prokuratuuri töötajaid, kes keeldusid valetamast juhtkonna käsule vaatamata (ma ei tea, kas maksab praegu nimetada nende nimesid). Me elame siiski sootuks isevärki riigis. Jah, lurjustest praegu veel puudust ei ole, aga kodanikke, tõelisi kodanikke on juba rohkem, ning juba ongi alanud protsess, mille käigus hallist massist hakkab välja kujunema kodanikuühiskond. Putini suurim viga on see, et ta, tahtlikult või tahtmatult, pidurdas

seda protsessi – kodanikuühiskonna tekkimise protsessi. Praeguseks on juba tekkinud lootus, et see protsess saab uue hoo, ja mind teeb see õnnelikuks. Ehkki võib-olla kõlavad mu sõnad rumalalt.

G. T. Aga miks Te üldse soostusite esinema kohtus, mis on ju sisuliselt õigusemõistmise teotamine? Kas poleks olnud mõistlikum teatada kohe alguses: „Tehke minuga, mida heaks arvate, teie kohtu objektiivsusse ma ei usu ja teiega kaasa mängida ei kavatse.”? Või oli Teil siiski mingisuguseid illusioone?

M. H. Võib-olla ajab see Teid naerma, aga ju ma olin piisavalt naiivne inimene. See tähendab, ma ei kahelnud, et prokuratuur võib mind pikka aega türmis hoida, aga ma ei uskunud peaaegu viimase hetkeni, et kohus võib langetada süüdimõistva otsuse ilma tõenditeta ja, mis peamine, eirates ilmselgeid fakte, liiatigi veel avalikul kohtuprotsessil. Uskusin, et kohus on kõigele vaatamata kohus, ta võib küll süüdistajatega kaasa mängida, kuid otseselt seadust rikkuda nagu ei tohiks... Selgus, et tohib küll, ja kuidas veel! Ei, algul kulges kõik üsna viisakalt, aga 2005. aasta alguses kutsuti keegi kuskile välja, ja siis ma mõistsin, et nende inimestega pole enam millestki rääkida. Kuid veel oli alles üldsus, olid investorid, olid minu kolleegid, kompanii töötajad, ning ma olin lihtsalt kohustatud neile tõestama, et nad ei töötanud mitte mingis kuritegelikus kambas, vaid normaalses kompaniis, mis ei sattunud veskikivide vahele mitte lihtsalt poliitilistel motiividel, vaid, mis peamine, süüdistatuna kuritegudes, mida ei olnud toime pandud. Ja kui otsustada selle järgi, kuidas kõiki Jukose töötajaid on avasüli tööle võetud niihästi meie maal kui ka raja taga, siis see mul ka õnnestus.

G. T. Keerame aega natuke tagasi. Sellesse hetkesse, mil võimud olid langetanud lõpliku otsuse Teid istuma panna. Olen viimastel

aastatel rääkinud sel teemal paljude inimestega – kõiki neid on huvitanud ja huvitab seniajani, mis oli tegelik põhjus, miks Putin alustas isiklikku sõda Teie vastu. Olen kuulnud väga mitmesuguseid versioone. On tähelepanuväärne, et mitte keegi, mitte ükski inimene, kellega ma seda asja olen viimastel aastatel arutanud, ei ole võtnud tõsiselt ametlikku versiooni, et Jukos oleks otsekui kahmanud endale võõrast vara, hiilinud kuritegelikult kõrvale maksudest, mille eest nad kõik, need lurjused, kinni pandigi. Esiteks, Jukos ise krahmati endale, ja kõikide silma all, ilma pisemagi piinlikkustundeta. Teiseks, paljud inimesed on kuulnud, et Jukos maksis riigikassasse rohkem makse, kui praegu maksab Jukose pintsliste pannud Rosneft, kusjuures nafta hind on selle ajaga neljakordistunud. „Mitte selle eest ei pandud Hodorkovskit istuma” – niisugune on olnud ühine arvamus. Ma hakkan nüüd Teile loetlema minule teadaolevaid versioone, Teie aga ütlete, milline neist on tõele kõige lähemal.

Ametlikule teooriale kõige lähem variant (nimetame seda versiooniks nr 1) kõlab umbes nii: kõik 1990. aastate oligarhid said rikkaks ebaõiglasel moel. Nad said riigilt juurdepääsu maapõuevaradele ja oleksid seetõttu pidanud lähtuma suhetes võimudega teatud põhimõtetest. Hodorkovski aga, olles ajanud kokku miljardeid, rikkus seda avalikkuse eest varjatud kokkulepet ja pidas end ülal nagu mingi sõltumatu ühiskondlik-poliitiline jõud. Temast oleksid võinud võtta eeskuju teised miljardärid ja Venemaa oleks end taas leidnud „seitsme pankuri”^{*} sogasest ajast. Tõsi küll, Putin kasutas Hodorkovski vastu ebaseaduslikke ja ebaausaid võtteid, aga teistviisi polekski ta ju saanud toimida. Oligarhe oli tarvis hirmutada ja liistule tõmmata.

* Vene keeles *семибанкирщина* – ärimehed, kes olid 1990ndate lõpul Venemaa majanduses ja poliitikas väga mõjukad. Hoolimata omavahelistest vastuoludest tegid nad koostööd Boriss Jeltsini valimisel presidendiks teiseks ametiajaks 1996. aastal. Tõlkija märkus.

Versiooni nr 2, romantilise, pakkus välja üks Oivaliselt Infor-meeritud Daam. Putini kohtumisele oligarhidega olevat Teie ain-sana julgenud saabuda ilma lipsuta ja džempris, ja Garant, kes on üpris tundlik välise lugupidamise märkide suhtes, olevat öelnud: „Kui ta oleks läinud Bushi juurde, oleks küllap lipsu kaela pannud.” Ränk solvang aga oli jäänud hinge püsima. Toosama daam öelnud samuti: „Ja üleüldse – ta ei või silmaotsas sallida pikka kasvu mehi.” (See viimane on ilmne lora. Sellisel juhul oleks tulnud kõigepealt istuma panna Mihhail Prohhorov.)

Versioon 3 (selle pakkus mulle välja üks riigimees). Pädevad or-ganid kandsid presidendile ette, et Hodorkovski kavatseb investee-rida miljardeid dollareid „oranži” stsenaariumi jaoks. Ühiskonnas rahu säilitamiseks langetas president raske, kuid ainuõige otsuse.

Versioon 4 on minu enda oma. Pole raske ette kujutada, et 40-aastane mees, kes oli millalgi püstitanud endale auahne eesmär-gi: saada Venemaa uue majanduse kõige edukamaks ettevõtjaks, teadvustas endale ühel hetkel äkitselt, et, jämedalt öeldes, õnn ei peitu teps mitte rahas. Heakene küll. Minust sai kõige rikkam, aga mis saab edasi? Jõudu on piisavalt, pool elu seisab ees, ja soov oleks korda saata veel midagi suurt, näiteks aidata Venemaal ükskord saada tsiviliseeritud ja konkurentsivõimeliseks riigiks. Ja just niisu-gune tarmukas tahtmine ajas kellegi väga ärevile. Milline neist ver-sioonidest on tõele kõige lähemal? Mis siis ikkagi tegelikult juhtus?

M. H. Tõenäoliselt tahtsid võimud algul lihtsalt koguda kompro-miteerivat materjali mõjukate ärirühmituste vastu, aga hiljem tulid päevakorda radikaalsemad plaanid. Pean ütlema, et kõnelus presi-dendiga mängureeglite teemal leidis aset. Selle jutuajamise käigus (see oli aastal 2000) ütles Putin end lootvat, et suurkompaniid ei hakata ära kasutama poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Ja meie kõik – mina teiste seas – kinnitasime, et toetame niisugust

positsiooni. Ärstruktuurid peavad jääma poliitikast väljapoole, sest nendest sõltub elanikkonna kindlustamine kriitilise tähtsusega kaupade ja teenustega. Olgu öeldud, et Jukos täitis seda ülesannet lõpuni, olgugi et peaprokuratuur tegi kõik mis suutis, et tarneid nurjata (muuhulgas arestis tootmisvahendid ja kontod). Sellest, et ettevõtjad ei tohiks üksikisikutena osaleda poliitikas, või siis lobitöö kaudu, ei olnud mitte kunagi juttu.

Õigupoolest teavitasime me ise kuni aastani 2003 niihästi presidendid administratsiooni kui ka valitsust sellest, keda me toetame ja millistes küsimustes lobitööd teeme. Aga 2003. aastal muutus kõik. Võib vaid oletada, mis oli põhjuseks – kas siis valimiste lähenemine või „peremehele” lähedaste jõupoliitika tiiva esindajate informatsioonipoliitika, või lihtsalt juhtus, et sõlmiti Veerahu nagu Kiplingi „Džungliraamatus”. Nii või teisiti, senine suund muutus järsult, ilma et sellele oleksid eelnenud mingidki arutelud. Ja pean avameelselt mõnna: selleks ajaks olid aset leidnud mõningased muutused ka minu positsioonis, eriti märgatavad oli need aastatel 2001–2002. Peamine oli see, et rahvusvahelise ärisuhtluse arenguloogika nõudis investoritele igasuguse konfidentsiaalse finantsinfo andmist, samuti nõudis see ärikeskkonna maksimaalset ettearvatavust, mis tähendas kompaniide tegevuse kõikide tähtsamate aspektide seadusandlikku kindlustamist. Ühesõnaga, kaasaja nõuetele vastav äritegevus nõudis kaasaegseid ühiskondlikke suhteid, ja me hakkasime neid kavakindlalt juurutama. Mitte suhteid „üldse”, vaid neid, mis puudutasid meie konkreetset majandusharu.

Meil õnnestus torutransporti puudutavasse seadusse läbi suruda nn võrdne juurdepääs naftajuhtmele, see tähendas, et kvoodid, mida varem olid iga kvartal „loominguliselt” kinnitanud tšinovnikud, said nüüd selge seadusandliku määratluse. Samuti õnnestus meil läbi suruda tollimaksude skaalade kinnitamine seadusega (tollimaksud olid veel üks „massilise nuumamise” koht), samuti viia

seadusandlusse sisse veel mitmeid analoogilisi korrupsioonivastaseid parandusi. Kusjuures parandusi ei tehtud mitte kuluaarides, vaid avalike kuulamiste järel parlamendis.

Ükskord tuli mul avalikul nõupidamisel peaminister Mihhail Kasjanovi juhtimisel teha neljale ministrile ettepanek selgitada konkreetselt mehhanismi, mis tingib nende huvitatuse vanade kommete säilitamise vastu. Nad keeldusid avalikult ja kõik vastuväited lükati kõrvale. Igatahes, pean ütlema, puhkes tõeline lööming. Muidugi olid toonased meetodid tänapäevaga võrreldes leebed, kuid rahulolematustest puudust ei tundud. Lihtsalt ühtede korrup-tantide asemele üritasid sedamaid astuda teised. Mulle oli selge, et ilma poliitilise toeta kõige kõrgemal tasemel ei tule asjast midagi välja. Ning nii otsustatigi tõsta korrupsiooni probleem üles presidendi enda ees. Üritust toetasid Vološin ja – üllatus, üllatus! – Medvedev, kes oli tollal presidendi administratsiooni ülem ja valmistas ette sellesisulise nõupidamise Venemaa Töösturite ja Ettevõtjate Liiduga (PCIII). Oli aga ilmne, et probleem oli selleks ajaks aktuaalne teistegi, mitte ainult PCIII jaoks. Nõupidamine, mis toimus 19. veebruaril 2003, tekitas palju kära. Mina rääkisin tookord riigi hiiglaslikust korrupsiooniturust – see oli 30 miljardit dollarit, mis moodustas 10% SKT-st. (Olgu muide öeldud, et 2008. aasta alguses nimetas peaprokuröri asetäitja märksa suurema arvu, 240 miljardit dollarit, mis sel hetkel moodustas juba 20% SKT-st.) Varsti pärast seda, märtsis, algas „ratsaväerünnak“.

Ja siis läks tõeliseks mäsuks. Suurkompaniid olid näiteks alati valimistel toetanud nende regiooni saadikukandidaate (seda niihästi kõrgemalt antud korralduste põhjal, aga ka omal äranägemisel). Kuna informatsioon kompanii kohta oli tolleks ajaks avalik, otsustasin mina lõpetada mitteavaliku osaluse protsessis ning tegutsesin avalikult ja oma nimel, mitte tasa ja targu, toetades Ametiühingute Nõukogu ja Jablokot, ning mitte kompanii kulu ja kirjadega, vaid

isikliku rahaga, makstes eelnevalt vajalikud maksud. Kusjuures mitmed teised mu kolleegid toetasid niisama avalikult neid kandidaate, kes olid nendele poliitiliselt lähemad. See on igati tsiviliseeritud praktika ja algul pidasid seda õigeks ka paljud tšinovnikud. Ent pärast 2003. aasta veebruari tuli turule teine tõlgendus – tegemist olevat „võimuhaaramise ettevalmistustega”.